

Əlyazma hüququnda

GÜNAY RAUF QIZI HÜMBƏTOVA

TAĞI TAĞIYEVİN YARADICILIĞI XX ƏSR AZƏRBAYCAN
BOYAKARLIĞININ İNKİŞAFI KONTEKSİNDƏ

İxtisas: 6215.01 – “Təsviri sənət”

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “İncəsənət tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Cəmilə Həsən qızı Novruzova
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru,
professor

Elmi məsləhətçi:

Sevil Yusif qızı Sadıxova
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru

Rəsmi opponentlər:

Nazim Zöhrab oğlu Bəykişiyev
Xalq rəssamı, professor

Şirin Yaşar qızı Məlikova
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı müəssisə:

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universiteti

Müdafiə **“18” fevral 2016-ci il saat 11.00** Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası nəzdində təşkil olunmuş FD.02.191 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1029, Bakı, H.Əliyev prospekti 26, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “18” yanvar 2016-ci ildə göndərilmişdir.

FD.02.191 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

X.Z.Əsgərova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan incəsənətinin parlaq səhifələrindən biri olan XX əsr milli təsviri sənəti, xalq ənənələrinin müxtəlif çalarları, dünya mədəniyyətinin nailiyyətləri üzərində inkişaf tapmasına əsaslı şəkildə təsir göstərdi. Təsviri sənətin yeni yaradıcılıq meyarları əsasında istiqamət götürməsi özünəməxsus yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə fərqlənən bir sıra istedadlı rəssamların yetişməsi ilə müşayiət olunmağa başladı. Xalq rəssamı, Əməkdar incəsənət xadimi, Tağı Tağıyevin adı onların içərisində aparıcı yerlərdən birini tutur. O, müasir Azərbaycan təsviri sənətinin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan sənətkarlardandır. Azərbaycan rəssamlarının yaşlı nəslini təmsil edən Tağı Tağıyev öz yaşıdları Səttar Bəhlulzadə, Oqtay Sadıqzadə, Mikayıl Abdullayev, Böyükağa Mirzəzadə, Əbdül Xalıq və Qafar Seyfullayev ilə yanaşı, faktiki olaraq bu günə qədər bizim gələcək nəsil rəssamlarımız üçün örnək sayılan müasir Azərbaycan rəssamlığının təməlini qoymuşdur.

Tağı Tağıyev yaradıcılığı postsovet məkanında da yüksək qiymətləndirilmişdir. Mürsəl Nəcəfov¹, Nurəddin Həbibov², Paşa Hacıyev³, Ziyadxan Əliyev⁴ və başqaları rəssamın müxtəlif illərdə sərgilərdə nümayiş etdirilən rəngkarlıq və qrafika əsərlərində ifadə olunan məna çalarlarından vaxtaşırı mətbuat orqanlarında söz açmışlar.

Rəssamın yaradıcılığı vətənimizdən uzaqlarda, bir sıra xarici ölkələrdə də nümayiş etdirilmişdir. Onun əsərləri hal-hazırda Moskva Dövlət Tretyakov qalereyasında, Kiyev, Qahirə, Dəməşq, Beyrut, Dakar, Praqa, Sofiya, Berlin, İstanbul, Monreal və s. şəhərlərin tanınmış muzey və sərgi salonlarında nümayiş

¹ Nəcəfov M. Yaradıcılıq yolları ilə: (rəssam T.Tağıyevin əsərlərindən açılmış sərgi haqqında) // "Ədəbiyyat və incəsənət" qəz., 1968, 1 iyun; Nəcəfov M. Leninə həsr olunur: (Rəssamların yubiley sərgisi haqqında qeydlər) // "Kommunist" qəz., 1970, 10 mart; Nəcəfov M. Rəssamların yaradıcılıq səfəri // "Kommunist" qəz., 1963, 15 sentyabr.

² Həbibov N. Tağı Tağıyev. Bakı, 1960; Həbibov N. Azərbaycan sovet təsviri sənətində Lenin mövzusu // "Azərbaycan kommunisti", 1980, №3, s. 52-60.

³ Hacıyev P. Zamanın boyaları. Bakı: Gənclik, 1979, 145 s.; Hacıyev P. Rəssam. Həyat. Gözəllik. Bakı: Gənclik. 1974. 156 s.; Hacıyev P. May rəngləri: (Qələbə gününün 25 illiyinə həsr edilmiş respublika rəssamlıq sərgisindən sənətsünasın qeydləri). Bakı, 1970, 24 may; Hacıyev P. Tablolardan düşən işıq. Bakı, 1970, 19 noyabr.

⁴ Əliyev Z. Sabir təsviri sənətdə. Bakı, 2010.

etdirilmiş, tamaşaçıların və mütəxəssislərin böyük marağına səbəb olmuşdur.

Tağı Tağıyevin yaradıcılığı mövzu və janr rəngarəngliyi, fərdi üslub və metodları ilə seçilir. O, daim yeni bədii təsvir vasitələri axtarır, yeniliyə can atır, ifadə tərzini diqqəti cəlb edir. Onun məişət, natürrəm, mənzərə və portret janrında yaratdığı əsərlər zənginliyi ilə yadda qalır. Obrazlarını yaratdığı şəxsiyyətlərin həyat və məişətinə, dünyagörüşünə, düşüncə tərzinə özünəməxsus baxışı Tağı Tağıyevin əsərlərinin dəyərini artırır, bu əsərləri seyr edən tamaşaçının ürəyində dərin izlər buraxır. O, keçmiş bədii irsin ən gözəl ənənələrinə və realist sənətin mütərəqqi nailiyyətlərinə əsaslanaraq, müxtəlif janr, mövzu, üslub seçimi ilə fərqlənən yüksək sənət nümunələri yaratmışdır. Fərdi qabiliyyəti və istedadı, məqsədyönlü axtarışları, özünəməxsus emosional və orijinal təsvir vasitələri Tağı Tağıyevin Azərbaycan incəsənət tarixində xüsusi yer tutan çoxsaylı əsərlər yaratmasına gətirib çıxarmışdır.

Digər tərəfdən Tağı Tağıyevin əsərləri rəssamın özünəməxsus ifadə tərzini, fərdi dəst-xətti haqqında fikir söyləməyə imkan yaradır. Bu kimi orijinal yüksək yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə malik olan Tağı Tağıyevin yaradıcılığı elmi-nəzəri və təsviri sənət kontekstindən bu günə qədər hələ də tam və ətraflı şəkildə tədqiq olunmamışdır.

Tağı Tağıyevin yaradıcılığı Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafı ilə sıx bağlı olduğu üçün onun yaradıcılığının elmi tədqiqatına böyük ehtiyac duyulur. Belə ki, onun müasir Azərbaycan təsviri sənətinə gətirdiyi töhfənin müəyyən olunması gənc rəssamlar nəslinin formalaşması və inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məsələyə məhz bu kontekstdən baxılması tədqiqatın böyük aktualı kəsb etdiyini göstərir.

Beləliklə, Xalq rəssamı, Əməkdar incəsənət xadimi Tağı Tağıyevin bədii irsinin bütövlükdə, hərtərəfli, küll halında tədqiq edilməsi və bu problemin elmi-nəzəri kontekstdə araşdırılıb fundamental iş şəklində təqdim olunması aktual məsələ kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Problemin tədqiq olunma dərəcəsi. XX əsr Azərbaycan təsviri sənətindən söhbət açan tədqiqatçıların əksəriyyəti Tağı Tağıyevin yaradıcılığı ilə bağlı xeyli araşdırmalar aparmışlar. Bu araşdırmalarda rəssamın yaradıcılığına fraqmentar

yanaşma tərzindən irəli gələrək dövrü mətbuatda nəşr olunmuş sənətsüənəslıq yönümlü və informasiya xarakterli məqalələr daxildir. Bu məqalələrdə adətən, rəssamın sərgilərindən və ilkin dövrü yaradıcılığından bəhs edilir. Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin və onun yaradıcılığı haqqında müxtəlif illərdə dövrü mətbuatda çoxsaylı məqalələr yazılmışdır. Bu mənada Paşa Hacıyevin⁵, Mürsəl Nəcəfovun⁶, Rəfiqə Kərimovanın⁷, Kərim Kərimovun⁸, Nurəddin Həbibovun⁹, Rafiq Mehdiyevin¹⁰ dərc olunan məqalələrini qeyd etmək olar.

Lakin yuxarıda göstərildiyi kimi, bu məqalələr ümumi xarakter daşımış və rəssamın yaradıcılığını tam əhatə edə bilməmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq demək lazımdır ki, Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin yarım əsirdən çox bir dövrü əhatə edən yaradıcılığı bu vaxta qədər ətraflı və tam şəkildə işıqlandırılmamışdır. Böyük sənətkar haqqında yalnız sənətsüənəslı alimlər Mürsəl Nəcəfov və Nurəddin Həbibov tərəfindən yazılan monoqrafiya da əlli beş il əvvəl (1959-1960)¹¹ işıq üzü görmüşdür.

Rəssamın yaradıcılıq xüsusiyyətləri haqqında “Azərbaycan SSR-nin təsviri incəsənəti”¹², “Azərbaycan sovet portret boyakarlığı”¹³, “Azərbaycan incəsənəti”¹⁴ kitablarında qismən məlumat verilir. Lakin burada da Azərbaycan təsviri sənətinin inkişaf yolları nəzərdən keçirilsə də, Tağı Tağıyevin əsərlərindən səthi bəhs edilir. Bütün bunlar isə, sənətkarın yaradıcılığının dinamik inkişafı haqqında dolğun və obyektiv şəkildə elmi təsəvvür yaratmır. Azərbaycan rəssamlarına həsr edilmiş “Sərvət” kitab silsiləsindən Gülnaz Quliyevanın monoqrafiyası¹⁵ da bu gün həm yüksək bədii, həm də tarixi cəhətdən dəyərli olan rəssamın yaradıcılığını tam əhatə

⁵ Hacıyev P. Lövhlərdə insan fərəhi // “Qobustan” incəsənət toplusu, 1971, №1, s. 49-51.

⁶ Nəcəfov M. Yaradıcılıq yolları ilə // “Ədəbiyyat və incəsənət”, 1968, 1 iyun.

⁷ Kərimova R. Portret ustası T.Tağıyev haqqında // “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1959, 24 yanvar.

⁸ Kərimov K. Əmək adamlarının yanında // “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1963, 5 yanvar.

⁹ Həbibov N. Realistik incəsənətin böyük qüvvəsi: (Sovet incəsənətinin realistiyyəti haqqında) // “Kommunist” qəz., 1963, 16 may.

¹⁰ Mehdiyev R. Həmkarımı unuda bilmirəm // “Azərbaycan” qəz., 2008, 26 oktyabr, s. 8.

¹¹ Габибов Н., Наджафов М. Искусство Советского Азербайджана – М., 1960.

¹² Наджафов М. Изобразительное искусство Азербайджанской ССР – Л.: Аврора, 1972.

¹³ Kərimova R. Azərbaycan Sovet portret boyakarlığı. Bakı: Az.SSR EA nəşr, 1964, 179 s.

¹⁴ Azərbaycan incəsənəti – Bakı, 1962, (Az.SSR EA Mem.və inc.ins) 200 s.

¹⁵ Quliyeva G. Tağı Tağıyev. Bakı. 2013, 104 s.

edə biləcək qədər tutarlı tədqiqat hesab oluna bilməz.

Yuxarıda qeyd edilən araşdırmalar Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin yaradıcılığını tam əhatə etmədiyindən onun yaradıcılığının tədqiqi məsələsi problematik səciyyə kəsb edir. Digər tərəfdən, müasir Azərbaycan təsviri sənətinin inkişaf prosesində istedadlı rəssam Tağı Tağıyevin çoxşaxəli və əhatəli yaradıcılığının bütün istiqamətlərinin mərhələlərlə öyrənilməsi, tədqiq və təhlil edilməsi öz aktuallığını aydın şəkildə göstərir. Odur ki, tədqiqatın problemi Azərbaycan təsviri sənəti kontekstində Tağı Tağıyevin yaradıcılığının öyrənilməsi kimi müəyyən edildi.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi təsviri sənət kontekstindən Azərbaycan rəssamlıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Əməkdar incəsənət xadimi, Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin yaradıcılığının janr və növ baxımından əhatə dairəsinin dəqiqləşdirilərək sistemləşdirilməsindən ibarətdir.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli müəyyən edilmişdir:

- rəssamın ilkin dövr yaradıcılığının inkişafına təkan verən sosial-mənəvi və bədii amillərin üzə çıxarılması və bunların sənətsüənəslıq kontekstindən təhlil edilməsi;

- Tağı Tağıyevin əsərlərinin ideya-bədii əhəmiyyətinin üzə çıxarılması, bunların tarixi və estetik dəyərinin müəyyən edilməsi və bu xüsusiyyətlərin milli təsviri sənət kontekstindəki yerinin qabardılması;

- Tağı Tağıyevin portret yaradıcılığının tədqiqi və təhlili, rəssamın üslub xüsusiyyətlərini və dəsti-xəttini müəyyənləşdirilməsi;

- Tağı Tağıyevin xarici ölkələrdə ezamiyyə zamanı yerinə yetirdiyi yaradıcılıq əsərlərinin tədqiq və təhlil olunması;

- rəssamın mənzərə və natürmort janrı sahəsindəki əsərlərinin səciyyələndirilməsi və əsərlərinin təhlil edilməsi;

- Tağı Tağıyevin yaradıcılığını bütövlükdə əks etdirmək üçün onun bütün əsərlərinin toplanması və sistemləşdirilməsi;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Əməkdar incəsənət xadimi, Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin əsərləri, həmçinin rəssamın özü və əsərləri

haqqında mətbuat orqanlarında çap olunmuş məqalə və monoqrafiyalar təşkil edir. Tədqiqatın predmetini isə Tağı Tağıyevin yaradıcılığı, onun əsərlərinin janr, forma, məzmun, üslub və dəst-xətt göstəriciləri təşkil edir.

Tədqiqatın metodoloji əsasları. Tədqiqat işinin əsasını rəssamın çoxşaxəli yaradıcılığının ayrı-ayrı bölmələrini xarakterizə edərək, bir çox əsərlərin təhlili təşkil edir. Tədqiqat işində nəzərdən keçirilən problemlərin təhlilində milli və ümumbəşəri dəyərlərdən, sənətsünaslığın elmi-nəzəri müddəalarından faydalanmışdır. Tədqiqat işi yerinə yetirilərkən müasir sənətsünaslıqla bağlı elmi-nəzəri ədəbiyyat öyrənilmiş, arxiv sənədləri axtarılaraq təhlil olunmuş, rəssamın əsərlərinin nümayiş etdirildiyi sərgilərin kataloqlarından, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi, Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin və Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyasının arxivlərindən istifadə edilmiş, Tağı Tağıyevin yaradıcılığı ilə bağlı mövcud əsərlərdən materiallar ümumiləşdirilərək şərh olunmuşdur. Problemin tədqiqində tarixilik prinsipi və xronoloji ardıcılıq gözlənilmiş, əsasən tarixi-müqayisəli metoddan istifadə olunmuşdur. Belə ki, problemin tam şəkildə həlli məqsədilə dissertasiyada materialların xronoloji prinsiplə elmi təhlilinin aparılmasına üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını sənətsünaslıq təhlili təşkil edir. Bu proses zamanı ayrı-ayrı əsərlərin obraz-stilistik, bədii-stilistik və müqayisəli aspektləri üzə çıxarılır. Bu istiqamətdə həyata keçirilən təhlillər Tağı Tağıyevin yaradıcılıq təcrübəsində tipoloji və təkamül əsasında formalaşmış müxtəlif yaradıcı elementlərin daha da qabarıq şəkildə üzə çıxarılmasına imkan verir. Tərəfimizdən seçilən müqayisəli təhlil metodu Tağı Tağıyevin istedadının yeni çərçivə və xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması baxımından əhəmiyyətli sayılır. Xronoloji prinsipə riayət edilməsi sənətkarın yaradıcılıq spesifikasiyasında baş verən dəyişikliklərin izlənilməsi aspektindən əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatın sərhədləri. Qarşıya qoyulmuş məqsədlərə uyğun olaraq tədqiqat rəssamın ilkin yaradıcılığı, 1930-cu ildən başlayaraq, 1993-cü ilə qədər ki olan bir dövrü əhatə edir. Tədqiqat janr bölgüsü aparılmaqla, xronoloji ardıcılıq baxımından yerinə yetirilmişdi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi məhz problemin qoyulduğu ilə müəyyən olunur və aşağıdakı müddələrdə öz əksini tapır:

- tədqiqatda Azərbaycan təsviri incəsənət kontekstində Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş ümumiləşdirici, hərtərəfli nəzəri əsərin yaradılmasına cəhd edilmişdir;

- Tağı Tağıyevin həyat və yaradıcılığı ilk dəfə olaraq dolğun və bütöv bir şəkildə Azərbaycan sənətsünaslığında monoqrafik tədqiqat obyekti kimi çıxış edir;

- Tağı Tağıyevin yaradıcılığı ardıcıl tədqiq olunaraq sistemləşdirilmiş, yaradıcılığının mərhələləri müəyyən olunmuş, ümumiləşmələr və nəticələr çıxarılmışdır;

- rəssamın əsərlərinin üslub, janr və icra texnikasına görə təsnifatı aparılmışdır;

- rəssamın portret janrında yerinə yetirdiyi əsərləri geniş və əhatəli tədqiq edilmiş, əsərləri dərin təhlil olunmuşdur;

- rəssamın Afrika silsiləsində yaratdığı yaradıcılıq əsərləri ilk dəfə olaraq geniş şəkildə araşdırılmış və təhlil edilmişdir;

- Tağı Tağıyevin fərdi üslub maneraya və bənzərsiz dəst-xəttə malik olan mənzərə və natürlər əsərləri ilk dəfə olaraq təsnif və təhlil olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat Azərbaycan incəsənət tarixini genişləndirərək Azərbaycan təsviri sənətinin ümumi inkişafında Tağı Tağıyev yaradıcılığının rolunu, yerini və təzahür formalarını müəyyən etməklə, onun yaradıcılığı haqqında əhatəli mənbədir. Tədqiqatın nəticələri və müddəaları Azərbaycan təsviri incəsənətinin zənginliyini, növ və janr müxtəlifliyi diapazonunu genişləndirmiş olur.

Tədqiqatdan rəssamlıq təmayüllü ali və orta ixtisas müəssisələrində “Azərbaycan təsviri sənəti tarixi” və “Azərbaycan rəngkarlıq tarixi” kurslarının tədrisində yardımçı material kimi istifadə edilə bilər. Dissertasiya Tağı Tağıyevin yaradıcılığı haqqında yazılmış elmi-tədqiqat işi kimi, bu sahədə çalışan hər bir şəxs və dissertasiyada toxunulan problemlə maraqlanan geniş oxucu kütləsi üçün dəyərli mənbə vəsaitidir.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının "İncəsənət tarixi" kafedrasında yerinə yetirilmiş və kafedranın iclasında müzakirə olunmuşdur. Araşdırmanın əsas məzmunu, elmi müddəaları və nəticələri 8 elmi məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, beş yarım fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqatın məzmunu kompüter yığımının 132 səhifəsində öz əksini tapmış, illüstrasiyalar isə albom şəklində dissertasiyaya əlavə kimi təqdim olunmuşdur.

İŞİN MƏZMUNU VƏ ƏSAS MÜDDƏALARI

Girişdə mövzunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri, onun işlənmə səviyyəsi, eləcə də işin elmi yeniliyi, praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası, strukturu və həcmi haqqında məlumat verilir.

Fəsil I – “Tağı Tağıyev yaradıcılığının inkişaf təmayülləri” adlanır və rəssamın həyatına, tələbəlik illərindəki erkən dövr yaradıcılığına və portret janrında yerinə yetirdiyi əsərlərə həsr olunmuşdur. Bu fəsil iki yarım fəsildən ibarətdir. **“Tağı Tağıyevin həyat və yaradıcılığında janr axtarışları”** adlanan **birinci yarım fəsildə** Tağı Tağıyevin həyat və yaradıcılığının ilkin dövrü öz əksini tapmışdır. Rəssamın həyatı və tələbəlik illərində yaratdığı tematik, mənzərə və portretləri nəzərdən keçirilir və təhlil olunur.

Tağı Tağıyev gənc rəssam kimi müstəqil yaradıcılığa hələ 1930-cu illərin əvvəllərində başlayıb. O Dövlət Rəssamlıq Məktəbində təhsil aldığı zaman bir çox işlər yerinə yetirmişdir. Onun bu dövrdə yaratdığı rəngkarlıq əsərləri sırasında “Kolxoz bazarı” (1932), “Kolxozçu qadının mükafatlandırılması” (1935) və “Pambıq təhvili məntəqəsi” (1937) məişət tematik tablolarını qeyd etmək olar.

Tağı Tağıyev Dövlət Rəssamlıq Məktəbində təhsilini bitirdikdən sonra 1940-cı ildə rəssamlıq təhsilini davam etdirmək üçün Moskvaya gəlir və burada İ.V.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutuna, rus rəngkarlığında impressionizmin nümayəndəsi olan Sergey Vasilyeviç Gerasimovun rəhbərliyi

altında təhsil alır. Böyük Vətən müharibəsinin başlanması (1941) ilə bağlı Tağının həyatında çox çətin bir dövr başlayır. Belə bir çətin dövrdə istedadlı, müəllimləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilən gənc rəssamın hansı hisslər keçirilməsini təsəvvür etmək çətin deyil. O, Surikov adına İnstitutdakı təhsilini yarımçıq qoyaraq Bakıya qayıdır. Xüsusilə qeyd etməliyik ki, müharibə dövründə qələbənin qazanılmasında arxa cəbhədə çalışan rəssamların zəhməti həqiqətən də böyük olmuşdur. Bu dövrün rəngkarlığı, qəhrəmanlıq mövzularının zənginliyi ilə xarakterizə edilir və xalqın səfərbərlik ruhunun qaldırılması kimi mühüm və çox əhəmiyyətli bir işə xidmət edirdi. Qanında vətənpərvərlik ruhu çağlayan Tağı Tağıyev bu vaxt döyüş səhnələri və müharibə qəhrəmanlarına həsr edilən mövzularda işləmiş, iri ölçülü tematik və tarixi lövhələr çəkmiş, həmçinin xalq qəhrəmanlığı mövzusuna müraciət edərək, böyük müvəffəqiyyətlə Koroğlunun portretini yaratmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövr rəssamın yaradıcılığında olduqca məhsuldar bir dövr olmuşdur.

Sənətsünas Paşa Hacıyev rəssam Tağı Tağıyev haqqında qeyd etmişdir. “Tağı Tağıyev yeni Azərbaycan təsviri sənətinə ilk dəfə orijinal triptix formasını gətirən, bu sahədə cəsarətli axtarış aparan fırça ustası kimi tanınır. M.Vrubelin vurğunu olan rəssam 1930-cu illərin axırında Koroğlu dastanını monumental triptix kimi canlandırır. Üç tablonun qırılmaz daxili bədii sintezi problemi otuz il sonra “Afrika silsiləsi” lövhələrində, “Nənə də, baba da mənimdir” triptixində təcəssüm etdirilib. Özü də bu dəfə daha orijinal boyalar və lakonik kompozisiyalarda. Yaradıcılığında bu məntiqi ardıcılıq Tağı Tağıyevi Azərbaycan boyakarlıq sənətində triptixin banisi kimi ön sıraya çıxarıb”.¹⁶

Səmərəli yaradıcılıq xidmətlərinə görə Tağı Tağıyevin əməyi yüksək qiymətləndirilmişdir. Əməkdar incəsənət xadimi, respublikanın Xalq rəssamı fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Maraqlı faktdır ki, rəssam müxtəlif texnikalarda işləsə də, əsərlərinin rəng quruluşunu dəyişsə də, daima yüksək bədii dəyərə malik əsərlər yaratmış,

¹⁶ Hacıyev P. Rəssam. Həyat. Güzəllik. Bakı: Gənclik. 1974. 156 s.

yaradıcılığının əsas prinsipinə sadıq qalmışdır. Onun əsas müəllimləri təbiət və insanlar olmuşdur desək yanılmarıq. Rəssam ilhamını onlardan alaraq, həyatın mənasının fəlsəfi izahını məhz onlarda tapmışdır. Rəssam üçün bütün həyatın mənası rəngkarlıqda və sehrli rənglər dünyasında idi.

Tağı Tağıyev nəinki portret janrında, eyni zamanda maraqla izlənən mənzərə, natürmort, tematik janrlı tabloların müəllifidir. Bu əsərlərində o, doğma diyarın təbiətini, insanları böyük məhəbbətlə vəsf edir. Azərbaycanın Xalq rəssamı Tağı Tağıyev 1993-cü ildə 76 yaşında Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

“Tağı Tağıyevin yaradıcılığında portret janrı” adlanan **ikinci yarım fəsil** rəssamın 1940-1990-cı illər ərzində portret janrı sahəsindəki yaradıcılığına həsr olunub.

Portret boyakarlığı rəssamı özünə ciddi cəlb edərək, onun bütün məhsuldar fəaliyyəti dövrü boyunca əsas yerlərdən birini tutmuşdur. 1940-cı illərdən başlayaraq Tağı Tağıyev özünü real, fərqli insan obrazları yaratmağa qadir olan istedadlı portretçi kimi göstərir. Bu əsərləri yaradarkən rəssamı xüsusilə, təsvir olunmuş şəxslərin psixologiyası, fərdi və professional keyfiyyətlərinin qabarıq göstərilməsi problemləri narahat edirdi. Bu səbəbdən, Tağı Tağıyev bu və ya digər obrazı çəkməyə başlamamışdan əvvəl, böyük hazırlıq işləri görürdü.

Rəssamın bu tərzdə yaratdığı bir çox əsərlərini portret – tərcümeyi-hal da adlandırmaq olar, çünki onlarda insan konkret həyati-gerçək mühitdə, iş və ya istirahət zamanı təsvir olunurdu.

İkinci Dünya Müharibəsi dövründə Tağı Tağıyevin yaradıcılığında sənətkarlığının yeni keyfiyyətlərlə zənginləşməsi mərhələsi hesab etmək olar. Bu dövrdə rəssam yorulmaq bilmədən yeni-yeni portret əsərləri yaradır. Tank qoşunları qvardiya general-mayoru, iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı “Həzi Aslanovun”, təyyarəçi “Hüseynbala Əliyevin”, zabit “Əjdər Maniyevin”, habelə snayper “Muradovun”, bəstəkar-döyüşçü “Q.A.Nemətovun” və “416-cı Taqanroq diviziyası döyüşçülərinin birgə portretini” məharətlə yerinə yetirmişdir. Mərd Azərbaycan oğullarının vətənpərvərlik hissini, onların fərdi cizgilərini təcəssüm etdirən bu

portretlər surətlərin konkretliyi, sadə və aydın ifadə vasitələrinə malik olmasına görə fərqlənir.

Tarixi portret əsərləri əksər hallarda İkinci Dünya müharibəsinə qədər rəssamlığımızda işlənməmiş Koroğlu, Babək, Cavanşir kimi sərkərdələrin və xalq qəhrəmanlarının surətini əks etdirirdi. Xarici qəsbkarlara qarşı amansız mübarizə aparan qəhrəman babalarımızın obrazları xalqımızı Vətən uğrunda mübarizəyə ruhlandırır, hər bir şəxsin qəlbində milli iftixar, işğalçılara qarşı dərin nifrət hissi oyadırdı.

Bir sıra rəssamlarımız kimi Tağı Tağıyevi bu zaman Koroğlu obrazı düşündürürdü. Odur ki, rəssam bir-birinin ardınca əvvəlcə Koroğlu surəti, sonra isə Koroğlu triptixini işləmişdi. İkinci Dünya müharibəsi illərində yaradılmış ən yaxşı əsərlərdən sayılan Koroğlu obrazında qəhrəmanlıq pafosu və kompozisiya dinamikliyi göz qarşısındadır. Obraz olduqca ifadəli və böyük daxili qüvvəyə malikdir. Kömürlə sərbəst xətlər və cizgilərlə işlənmiş bu portretdə Koroğlu igid bir sərkərdə kimi təsvir edilmişdir. Onun üzü, qılgımcı saçan gözləri qəzəb və qızgın mübarizə ehtirası ilə yanır. Koroğlunun cəngavərlərə məxsus bədənində, vüqarlı baxışı və çevik hərəkətində, elə bil ki, aslan şücaəti vardır.¹⁷

T.Tağıyevin palitrasının zənginləşməsi, özünü məşhur xalça ilə “Avtoportret” (1943) əsərində öz əksini tapmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, onun yaradıcılıq bioqrafiyasında avtoportretlər mühüm yer tutur. Müxtəlif illərdə yaradılan bu avtoportretlərdə rəssamın tamamilə fərqli obrazları canlandırılmışdır. Sanki o, bu müxtəliflikdə öz daxili “Mən”nin ən incə məqamlarını çatdırmağa çalışır. Tağı Tağıyevin avtoportretlərini – rəssamın özü-özü ilə mühakiməsi adlandırmaq olar. Xalça ilə avtoportret əsərində rəssam, özünü şərq şahzadəsi obrazında, ləyaqətli baxışlarını uzaqlara dikilmiş tərzdə təqdim edir. Belə geyimin dəyişdirilməsi oyununu rəssam bir az da istehzal tərzdə təqdim edir. O, bir tərəfdən özünü real və müasir, qara kostyum və qalstukda təsvir edir, digər tərəfdən isə başındakı gözəl, iri çalma və çiyninə aşdığı zəngin naxışlı xalça onu uzaq keçmişdən gələn qonaq kimi təqdim edir.

¹⁷ Nəcəfov M. Rəssam və Zaman. Bakı: Gənclik, 1977, 174 s.

Sənətşünas alim Rəfiqə Kərimova qeyd edir ki, “T.Tağıyevin müharibədən əvvəlki yaratdığı portretlərindən bəzində nəzərə çarpan nəqlilik, ikinci dərəcəli cisimlərə çox yer verilməsi və sairə burada fikir yığcamlığı, kompozisiyanın daha sadə həlli və aydınlığı ilə əvəz edilmişdir”.¹⁸

Tağı Tağıyevin yaratdığı portret əsərləri 1950-ci ildən sonra bütün mənalarda daha da təkmilləşərək, təsvir edilən insanın fəlsəfi aləminin açılmasına yönəldilmişdir. Belə ki, o, təsvir edilən insanın zahiri görünüşündən daha çox onun daxili xüsusiyyətlərini açıb göstərməyə çalışmışdır. Bununla bərabər rəssam əsərin ümumi bütövlüyünə fikir verməklə, həm də obrazın konkret reallığına nail olmuşdur. Rəssamın insan gözəlliyini aşkarlamaq istəyi onun yalnız obrazın xarici görünüşündəki cəhətləri rəng vasitəsi ilə bitmir, həm də təsvir olunanın daxili keyfiyyətlərini aşkarlanmasından keçir. Bu mənada rəssam “Bəhrüz Kəngərlinin”, Xalq rəssamı “Səttar Bəhlulzadənin”, bəstəkar “Qara Qarayevin portreti”, “Qarabəniz”, dramaturq “Hüseyn Cavid”in, “Çay yığan qadın”, “Sağıcı”, “Polad əridən fəhlə”, “Qazmaçı”, “Qaynaqçı”, “Əkrəmin” portretləri qeyd etmək olar.

Tağı Tağıyev portret problemini həll edərkən xarakterin bütün incəliklərinə kimi açıqlanmasını vacib sayır. O, onun düzgün və hərtərəfli dərinədən aşkarlanmasını obrazın daxili mənəvi dünyasını, zahiri görkəmin əsas cizgilərinin dəqiq və ifadəli şəkildə verilməsində görür. Müasirlərinin yaşayıb-yaratmaq istəyi, onların xarakterik cəhətləri, təkrarolunmaz özünəməxsusluğu yaradıcı insanların portretlərində özünün parlaq ifadəsini tapmışdır. Onun yaratdığı portretlərin çoxu psixoloji məqamların ifadə dərinliyinə və bədii görkəm alıb obrazlaşmasına görə yüksək sənət nümunəsi kimi qəbul olunmaqdadır.

Tağı Tağıyev ömrünün son illərində klassik portret janrına yenidən qayıdaraq, Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrinin qalereyasını yaratmağa davam etdirmişdir. Bu silsilədən olan “İlham” əsərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu portretə, Tağı Tağıyev Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin, həqiqətən də təkraredilməz obrazını yaratmışdır. Rəssam bəstəkarın böyük xidmətlərini qeyd etmək məqsədi ilə, onun ilk dəfə Azərbaycan milli musiqi

¹⁸ Kərimova R. Azərbaycan Sovet portret boyakarlığı. Bakı: Az.SSR EA nəşr, 1964, s.68.

ənənəsini, qərb musiqi prinsipləri ilə birləşdirməklə gələcəkdə iki musiqi dünyasının, şərqlə qərbin melodiya vəhdətinin əsasını qoyan bir şəxsiyyətin obrazını yaratmışdır. Rəssam bəstəkarı zəngin və nəfis toxunulan Azərbaycan xalçası fonunda, royal arxasında yeni əsəri yaratdığı anda təsvir etmişdir. Əsərdə demək olar ki, material şəkildə rəssamın ideyası hiss edilir. Xalçanın toxunuşunun ornamental harmoniyası, naxışların ritmliliyi, rəng həllinin uyğunluğu və bitkinliyi sanki, musiqinin yaranmasına özünün rəvan və təmiz səsini əlavə edir.

Tağı Tağıyevin son əsərləri sırasında “Hüseyn Cavidin”, “Üzeyir Hacıbəylinin” portretləri, “Mehdi Hüseynzadə İtaliyan partizanları arasında”, “El gözəli” kimi əsərlərini qeyd etmək olar.

Tağı Tağıyevin portret janrında ustalıqla yaratdığı boyakarlıq əsərlərində tarixi şəxsiyyətlərin və müasirlərinin daxili aləmi, xarakteri və mənəvi zənginlikləri bütün dolğunluğu ilə öz əksini tapmışdır.

Xalq rəssamı Rafiq Mehdiyev qeyd edir ki “Portret yaradıcılığı incəsənətdə, xüsusən də rəssamlıqda mürəkkəb, eyni zamanda şərəfli bir janr sayılır. Bu janrda işləyib böyük uğurlar qazanan rəssamlarımız çoxdur. Onların içində Tağı Tağıyevin xüsusi yeri vardır. T.Tağıyevin yaratdığı "Qara Qarayev" və "Səttar Bəhlulzadə" tabloları dünyanın bütün sərgi salonlarında uğurla nümayiş olunub və rəssama şöhrət gətirmişdir”.¹⁹

Fəsil II – “Tağı Tağıyev yaradıcılığında bədii ifadə axtarışları” adlandırılmış və üç yarımfəsildən ibarətdir. Burada Tağı Tağıyevin Afrika silsiləsi, mənzərə, natürmort və tematik əsərləri nəzərdən keçirilir.

Bu fəslin **“Tağı Tağıyevin yaradıcılığında Afrika səfəri motivləri”** adlanan **birinci yarımfəslində** sənətkarın Afrikada yaradıcılıq səfərində yerinə yetirdiyi əsərlərinə həsr olunub.

Xarici ölkələrə səyahətlərin Tağı Tağıyevin yaradıcı fikrinin inkişafı üçün böyük əhəmiyyəti var idi. Ötən əsrin altmışıncı illərinin əvvəlini Tağı Tağıyevin yaradıcılığında mühüm mərhələ kimi qeyd etmək olar. Bu da bilavasitə yaradıcılığı Azərbaycan məkanı ilə bağlı olan rəssamın xarici ölkələrə səfər etməsi ilə bağlı

¹⁹ Mehdiyev R. Həmkarımı unuda bilmirəm // “Azərbaycan” qəz., 2008, 26 oktyabr, s. 8.

olmuşdur. Onun 1961-ci ildə Qərbi Afrikaya yaradıcılıq səfəri düz üç ay çəkmişdir. Bu müddətdə o, Mərakeş, Qvineya, Seneqal və Fil Dişi Sahilini gəzmiş, gələcək əsərləri üçün xeyli təsvir materialları toplamışdır. Bakıya qayıtdıqdan sonra uzaq ölkələrdən aldığı zəngin təəssüratını “Qərbi Afrikada” adlanan silsilədə əks etdirmişdir. Müxtəlif janrlarda işlənmiş bu silsiləni rəngkarlıq və qrafika əsərləri təşkil edir.²⁰

Bu səfərlərdən aldığı təəssüratlar rəssamın yaradıcılığına güclü təsir göstərir və Afrikaya, onun təbiəti və insanlarına həsr olunan böyük silsilə əsərlər yaradılır.

Afrika qadınlarına həsr olunan lirik və eyni zamanda çox dekorativ kompozisiyalarda rəssam, təbii gözəllikləri ifadə etməyə cəhd edir, öz modellərinin sakit vüqarını, gözəl plastikasını təsvir edir, böyük maraqla tünd dəri ilə paltarın incə rəng çalarlarının mütənasibliyini işləyir. Bu dövrdə rəssamın palitrası və rəsm manerasının dəyişməsinə izləyə bilirik, o daha çox dekorativliyə və, demək olar ki, plakat ifadəliyinə meyl etməyə başlayır.

“Afrikanın qızı” (1964) tablosu rəssamın qaradərililər ölkəsinə həsr etdiyi portretlər arasında xüsusi yer tutur. Heç şübhəsiz ki, bunu əsərin daşıdığı yüksək bədii-estetik tutum şərtləndirir. Ölçü etibarilə də yuxarıda şərh olunan portretlərindən fərqlənən bu əsərində rəssam sözün əsl mənasında obrazın monumentallığına nail olmuşdur. Cəmisi iki detaldan ibarət olan bu əsərin kompozisiyasında məhz onları səth boyunca uğurla yerləşdirməklə, vurğuladığımız möhtəşəmliyi əldə edə bilmişdir. Doğrudan da qaradərili qızın portretini kompozisiyanın aşağı sağ, tropik ağacı isə yuxarı sol hissədə görüntüyə alan rəssam geniş bədii ümumiləşdirmələrlə ümumi kompozisiyanın monumentallığını şərtləndirmişdir. Obrazın ön planda tünd boyalarla çəkilmiş ağ çalmalı portreti mənalı üz cizgilərinə görə diqqət çəkir və öz-özlüyündə Tağı Tağıyevin incə xarakterlər ustası olduğunu da sərgiləyir. Bu əsərdə diqqətçəkən məqamlardan biri müəllifin hər iki detalı fraqmentsayağı təqdim etməsidir. Amma bu “yarımçıqlıq” heç də əsərin bədii məziyyətini azaltmamış, əksinə, bununla da onun cəlbediciliyinə

²⁰ Quliyeva G. Tağı Tağıyev. Bakı, 2013, s.34.

nail olmuşdur. Obrazı günün qürub çağı təsvir edən rəssam, bununla da məkanın bələndiyi isti çalarlarla Afrika təbiətinin abu-havasını göstərə bilmişdir.

Rəssamın çəkdiyi portretlərdə görüntüyə alınanların zahiri oxşarlığının əldə olunması ilə yanaşı, onların obraz səviyyəsinə yüksəldilməsini yəqin ki, müəllifin zəngin müşahidələrini geniş bədii ümumiləşdirmələrlə ifadə etməyin nəticəsi hesab etmək olar. Bu mənada Tağı Tağıyevin “Ana səadəti”, “Balıqçı qadın. Qvineya”, “Mərakeşli qızın portreti”, “Şən qız”, “Nəğmə” kimi rəngkarlıq əsərlərinin, eləcə də “İki qvineyalı qadın”, “Qvineyalı qız” və “Səyyah dərzisi” adlı qrafik lövhələrinin adını çəkmək olar.

Hər bir şəhərin əhval-ruhiyyəsinin ən yaxşı hiss olunduğu yerin – bazar olması danılmazdır. Odur ki, adətən qonaqlar səfər etdikləri yerlərdə bazarlara da baş çəkməyi unutmurlar. Bu mənada Tağı Tağıyevin “Qərbi Afrikada” silsiləsində bazar motivlərinin yer almasını təbii saymaq olar. “Bazarda görüş”, “Bazarda görüş. Qab-qacaq alışı” və s. lövhələri bunun təsdiqidir. Akvarellə çəkilmiş bu əsərlərdə milli geyimli qadın və kişi fiqurları ilə, müxtəlif formalı qablar arasında cəlbədicə bir əlaqə yaradılmışdır. Rəsmlərdə yer almış fiqurların duruş müxtəlifliyini də rəssamın dərin müşahidələrinin ifadəsi kimi saymaq olar.

Tağı Tağıyev Afrika səfəri haqqında qeyd edir ki, “Hər yerin adət ənənəsi olduğu kimi, özünəməxsus rəngləri də var. Afrikaya səfərimi xüsusilə qeyd etmək istərdim. Bu mənə müxtəlif mövzular verdi. Yeni həyat qurmağa can atan insanlar, isti rəng koloriti məni daha çox cəlb elədi. Bir neçə eskiz elədim, portret işlədim. Onlardan “Afrika qızı” tablosu Ümumittifaq və xarici ölkə sərgilərində göstərilib. Əsərdə Afrikanın qurub-yaradan adamlarını təsvir etməyə çalışmışam”.²¹

Bu fəslin **“Tağı Tağıyevin yaradıcılığında mənzərə janrının əksi”** adlanan **ikinci yarım fəslində** rəssamın müxtəlif dövrlərdə yaratdığı mənzərə əsərləri şərh olunur.

Tağı Tağıyev bir çox mənzərələrində Azərbaycan torpağının bərəkətli görkəmini əks etdirərək, məkanın və atributların forma və fakturasını düzgün əks etdirən dekorativ rənglərə üstünlük verir. Bu mənzərələrdə insan təsviri verilməyə

²¹ Kazımcadə K. Uzaqdan gətirilmiş tablolar // “Ədəbiyyat və incəsənət”, 1967, 23 sentyabr, s.8.

də, onlarda təbiətlə insan arasındakı ayrılmaz əlaqə-vəhdət nəzərə çarpır. Onların bir çoxunda rəssam təbiətə insanın fəaliyyət dairəsi kimi baxır. Bu xüsusiyyət onun bir çox mənzərə əsərlərinin özünəməxsus poetikasını müəyyən edir. Bu baxımdan diqqəti “Göygöl” (1946), “Qarabağ silsiləsi” (1954), “Bakının dənizdən mənzərəsi” (1947) və “Ay işığında” (1950) əsərləri cəlb edir. Bu əsərlərdə insan tərəfindən təbiətdə yaradılan dəyişikliklər öz lirik əksini tapmışdır.

Bu əsərlərdə insan əlləri ilə dəyişdirilən təbiəti əks etdirən rəssam eyni zamanda öz yaradıcılığında insan əli dəyməmiş, təbii gözəlliyə malik olan mənzərələri də tərənnüm etməyə səy göstərmişdi.

Tağı Tağıyevi “Bakının dağlıq hissəsi”, “Marks adına bağça”, “Qırmızı damlı ev” (1943-1944) kimi mənzərələrdə açıq havada rəng münasibətlərinin müxtəlifliyi maraqlandırmışdır. “Bakının dağlıq hissəsi” mənzərəsində təbii işıqın, günəşin parlaq boyaları duyulur. Ağ evlər, sarımtıl qumsal küçə, ağacların yaşıllıqları, üfüqdə görünən tünd-göy dəniz zolağı və nəhayət, mavi səma bir-birini tamamlayır, mənzərənin mühit və fəza cəhətdən durğun olmasını müəyyənləşdirir.²²

Tağı Tağıyevin Abşerona həsr etdiyi mənzərələrində Xəzərin dolğun, cazibədar obrazları, bu yerlərin özünəməxsus sərt və şairanə təbiəti, əlvan boyaları döndə-döndə tərənnüm olunur. Onun sənəti doğma diyarın ab-havasından, coşqun Xəzərin nəfəsindən, qumsal sahillərin qızılı rənglərindən əlaqələnilir. Abşeron kəndlərinin panoramı üzərində yüksələn qədim memarlıq abidələri, qəsrləri, günbəzləri, qüllələr, qızılı qumlara rəvnəq verən meyvə ağacları, göz oxşayan yaşıllıqlar Xəzərin gah sakit, gah tufanlı, dalğalı, gur suları, mavilikləri onun üçün doğmadır, əzizdir, tükənməz ilham, aramsız müşahidələr mənbəyidir.

Tağı Tağıyev Qarabağın mədəniyyət mərkəzi olan səfalı Şuşa şəhərinə səfərindən sonra topladığı zəngin təsvir materialı əsasında bu yerlərin bənzərsiz təbiətinə həsr olunmuş silsilə əsərlər üzərində çalışır. Şuşanın şairanə gözəlliyi rəssamın “Cıdır düzü”, “Şuşa mənzərəsi. Çiçəklər diyarı”, “Şuşa ətrafında”, “Şuşa mənzərəsi. Laləliklər”, “Şuşa mənzərəsi. Ot tayaları” və s. əsərlərində şux boyalarla canlandırılmışdır.

²² Həbibov N. Tağı Tağıyev. Bakı. 1960, s.12.

Sənətşünas Rəfiqə Kərimova qeyd edir ki, “Tağı Tağıyev rəssamlığının başqa müxtəlif janrlarında da fırça işlətməsi və bir sıra müvəffəqiyyətli əsərlər yaratması, portret əsərlərində təsvir edilən cisimlərin və aksesuarların ifadəliyinə kömək edir. Rəssamın müxtəlif rəng tonlarında işlədiyi mənzərə əsərlərində vətənə məhəbbət hissi duyulur”.²³

Ümumiyyətlə, Tağı Tağıyevin mənzərə janrında yaratdığı əsərlərin əsas mövzusu təbiətdir. Yəqin ki, hələ uşaq yaşlarında onda olan təbiətə vurğunluq, məhz rəssamlığın bu janrında özünü açıq-aydın büruzə verə bilmişdir. O, daxilən çox gözəl anladığı, onun öz içindən gələn bir mövzunu fırçaya alır. Elə buna görə də, rəssamın yaratdığı təbiət lövhələri bu qədər gözəl və inandırıcıdır. Rəssamın əsərlərində baş qəhrəman əlahəzrət təbiətdir. Bəli, təbiət – bütün çalarları, buludu, yağışı, çiskini, dumanı, çayı, dənizi, qumu, qumsalı, dağı, ağacı, kolları, düzləri ilə əsərlər qəhrəmanıdır. Hətta bu mənzərələrdə insanlar təsvir edildikdə belə, yenə də ön planda təbiət görünür.

Bu fəslin **“Tağı Tağıyevin natürmort və tematik səpkili əsərləri”** adlanan **üçüncü yarım fəslində** rəssamın natürmort və tematik əsərləri təhlil olunmuşdur.

Natürmort janrı Azərbaycan rəssamları arasında realistik sənətin bədii imkanlarına, rəngkarlığın incə sirlərinə yiyələnmək, canlı naturada predmetlərin forma və rəng qavrayışlarını cilalamaq sahəsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu baxımdan Tağı Tağıyevin natürmortları maraq doğurur. Onun tablolarında insan surəti konkret mühit daxilində müxtəlif əşyaların əhatəsində göstərilir. Natürmortlarında rəssamın canlı həyat müşahidələri daha tutarlı və ciddi təsir bağışlayır. “Yığışdırılmamış süfrə” adlı natürmortu kompozisiya cəhətdən dərin düşünülmüş, hissələrin təcəssümünə görə tarazlaşdırılmış kamil tablodur. Burada açıq rəngli süfrə üstündə düzülmüş predmetlər, ortada iri vazalarda zərif ləçəkləri ilə göz oxşayan çiçəklər, şampan şərabı şüşəsi, qrafin, nəlbəki və digər şüşə qabları canlı forma və rəngləri ilə olduqca dəqiq və cazibədar baxılır. Elə təsəvvür yaranır ki, bu zövqlə quraşdırılmış xoş süfrəni indicə orada oturanlar tərk etmişlər. Predmetlərin maddi xassələrini aşkara çıxarmaq meyli rəssamın “Çörək və şərab”,

²³ Kərimova R. Azərbaycan Sovet portret boyakarlığı. Bakı: Az.SSR EA nəşr, 1964, 179 s.

“Səhər yeməyi”, “Qızıl güllər və piyalə” adlı natürmortlarının da əsas məziyyəti sayılır.²⁴

Tağı Tağıyevin natürmortlarına cansız təbiət anlayışı yaraşmır. Rəssam meyvələri, giləmeyvələri, gülləri real və tər nəfisli təsvir etmişdir.

Natürmort sahəsində rəssam gül təsvirlərini çox həvəslə işləyərək, onların boyakarlıq cəhətindən müxtəlifliyinə çalışmışdır. “Qızıl gül”, “Güllər” (1950), “Yığışdırılmamış süfrə” (1954) əsərini buna misal göstərmək olar. Rəssam şux, dolğun yaxmalarla işlərkən, zahiri effektdə uyub naturanın əsil mahiyyətini unutmur. Azərbaycan təbiətinin gözəllik və zənginliyini ifadə edən çiçəklərin təsvirində rəssam formanın aydınlığına və canlılığına müvəffəq olur.

Rəssamın boyakarlıq əsərləri arasında Azərbaycan nemətlərinin – meyvələrin, güllərin, milli əşyaların təsvir olunduğu natürmortlar az deyil.

Tağı Tağıyevin “Keramika ilə natürmort” əsərində keramik qab, onun ətrafında yumurta və keramik əşyanın bəzəkli bir hissəsi təsvir olunmuşdur. Üfüqi biçimli natürmortda rəssam tamaşaçıların dekorativ rəng həlli ilə zəngin bir məkanla üz-üzə qoyub. Bir qədər qeyri müəyyənliyi ilə seçilən fon yerliyin və əşyaların qədimliyindən irəli gələn isti koloritin əsərə zamansızlıq bəxş edə bilməsi də müəllifin məqsədinə çatma bilməsinin görüntüsüdür.

Tağı Tağıyev “Lalələr” adlı natürmort əsərində lalə güllərini yaşıl yarpaqlı kol fonunda təsvir etmişdir. Bu dəfə düşüncələrini kvadrat biçimli kompozisiyada gerçəkləşdirən rəssam təsvir obyektini olan lalə çiçəkli keramik güldanı daha qabarıq göstərməyə üstünlük vermişdir. Tünd yarpaqlı kiçik ağacın yerliyində taxta səth üzərində qərarlaşan gül qabının üzəri sanki lalə gülü yağışına tuş gəlib. Bir biri ilə çulğalaşan qırmızı lalələr, ağ qızıl gül və yaşıl yarpaqlı ağacın yaratdığı ürəkaçan görüntüsü kifayət qədər duyğulandırıcıdır. Əsərin çoxsaylı bədii məziyyətində bu dəfə önəmli rolu rənglərin plastik şərhinin çox ekspressiv yaxmalarla gerçəkləşdirilməsi daşıyır.

Tağı Tağıyevin yaradıcılığında “Tərəvəzlərlə natürmort” (1940), “Gül dəstəsi” (1945), “Meyvələrlə natürmort” (1946), “Keramika ilə natürmort” əsərləri

²⁴ Наджафов М. Таги Тагиев. М. 1959, s.16.

öz dekorativliyi ilə seçilir. Rəssam bu əsərlərdə sırf Azərbaycan torpağına, mədəniyyətinə aid elementləri təsvir edir. Azərbaycanın əzəmətini, zəngin mədəniyyətini, bərəkətli torpağının barını, adi, gündəlik həyatda işlətdiyimiz əşyaları, meyvələri, gül-çiçəklərlə təsvir etməklə göstərir. Burada incəsənətin milli spesifikasi rəngkarın üsul və manerasının özünəməxsusluğu kimi yox, ancaq onun daxil olduğu, ona açıq olan bir aləmin, gerçəkliyin qavrama xüsusiyyəti, qavrama özəlliyi kimi çıxış edir.

Sənətsünaslıq doktoru Nurəddin Həbibov Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin natürmort əsərləri haqqında qeyd edir ki, “Natürmort əsərləri rəssama öz peşəkarlıq səviyyəsini yüksəltmək, rəng qavrayışlarını saflaşdırmaq mənasında da böyük vasitədir. Bu yolla o, özünün naturanı görüb duymaq, onun formasını, həcmiini qavramaq vərdişlərini daha da kamilləşdirmişdir – desək, heç də səhv etmərik”.²⁵

Tağı Tağıyev doğurdan da natürmort janrına xüsusi meyl göstərmişdir. Adətən, onun tematik tablolarında yardımçı rol oynayan müxtəlif əşyalar konkret bir mövzu üzrə ayrılıqda təsvir olunduqda müəllifin həyata münasibəti ifadə edən mühüm mənbə əhəmiyyətini qazanır. Tağı Tağıyevin natürmortlarında dərin düşünülmüş süjet xətti və məzmun vardır. Əgər “Çöl çiçəkləri”, “Qızıl güllər”, “Şərab və qəlyanaltı” kimi natürmortlarda əşyanın maddiliyini, rənglərin münasibətlərini üzə çıxarmaq məqsədi həlledici rol oynayarsa, “Yığışdırılmamış süfrə”, “Qızıl güllər ayna qarşısında” natürmortları insanın məişətindən bəhs edən tematik əsər təsirini bağışlayır.

Tağı Tağıyev yaradıcılığı mövzu aktuallığı ilə seçilir, diqqət çəkir. Müxtəlif ictimai-siyasi proseslər, tarixi hadisələr, təbii gözəlliklər, natürmort və məişət sahələri rəssamın tez-tez müraciət etdiyi mövzulardandır. Bir sözlə, o, hansı mövzuya müraciət edirsə etsin, nəyi çəkirse çəksin, ona öz qəlbinin hərarətini, sevgisini, dünya baxışını hopdura bilir. Məhz buna görədir ki, bu istedadlı fırça ustasının əsərləri ilə tanış olduqda, sənət dünyası ilə baş-başa qaldıqda onun incə, həssas bir qəlb sahibi olmasına, rənglərlə dil tapmaq bacarığına heyranlığını gizlədə bilmirsən. Xüsusən də rəssamın portret janrında çəkdiyi əsərlər diqqəti daha çox cəlb edir. Belə ki, o, çəkdiyi portretlərdə rəğbət bəslədiyi, sevdiyi insanın zahiri

²⁵ Həbibov N. Tağı Tağıyev. Bakı, 1960, s.14.

görməni, üz cizgilərini verməklə kifayətlənmir, bu zaman həmin şəxsin daxili aləmini, iç dünyasını, hətta onun hansı peşənin sahibi olmasını və s. yüksək sənətkarlıqla təsvir edə, tamaşaçısına çatdıra bilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Tağı Tağıyevin yaradıcılığında, ona çox yaxın və doğma olan milli elementlər olduqca güclü şəkildə özünü büruzə verir. O, uşaqlıq illərindən Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənətinin parlaq və əlvan koloritini duymuş, onun zəngin və çoxşaxəli ornamental üslubunu mənimsəmiş, Azərbaycan incəsənətinin özünəməxsus cəhətlərini öyrənmişdir. Əminliklə göstərə bilərik ki, onun parlaq dekorativ rəngkarlığı məhz Azərbaycan milli incəsənətinin ritmika və koloritindən qidalanmışdır.

Bu baxımdan “Mənim babam və nənəm” və Qarabağ kilimi fonunda işlənən “Kəlağayılı gənc qadının portreti” adlı əsərləri, rəssamın yaradıcılığında özünəməxsus yer tuturlar. Hər iki əsər rəng akkordlarının gücü, sadə lakonik kompozisiya quruluşu ilə fərqlənilir. Sadəliyi ilə yanaşı, fondakı xalçanın ritmik ornamental tərtibatı sayəsində, kifayət qədər dinamik və dekorativ baxılan bu kompozisiyalarda xalça mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Maraqlı fakt ondan ibarətdir ki, məhz Azərbaycan xalçaları, onların kompozisiya quruluşlarının kamilliyi, ornamental üslubu, rəssamın ilham mənbəyi olmuş, onda rəng hissi və rəng təmizliyinin mütənəssiblik duyğusu, dəqiq və harmonik xətlərin işlənməsi kimi keyfiyyətlə aşılamışdır.²⁶

Tağı Tağıyevin bir rəssam kimi formalaşması sovet ideologiyasının təsiri altında olmasına baxmayaraq, rəssam heç vaxt milli ruhda yaratmağı unutmamışdır. Onun əsərlərində Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətləri, milli qəhrəmanları, əmək adamları, Azərbaycan təbiətinin abu-havasından yaranan mənzərələr, Azərbaycanın ən böyük nemətlərinin natürmortlarını əks etdirən əsərlər başlıca mövzu olmuşdur. Portret janrına üstünlük versə də mənzərələri, tematik və natürmort sahəsindəki nailiyyətləri onu nəinki Azərbaycanda, hətta vətənimizdən kənarda da məşhurlaşdırır.

²⁶ Abdullayev M. O, böyük rəssamdır // “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1968, 25 may, s.8.

Tağı Tağıyevin müxtəlif texnikalarında işlədiyi mənzərə, natürmort, tematik tabloları və rəsm əsərləri nümunələri əsasən Azərbaycan Dövlət Milli İncəsənət Muzeyində, Dövlət Tretyakov Qalereyasında, Salman Mümtaz adına Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində, Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyasında, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının fondunda, rəssamın qohumlarının və özünün şəxsi emalatxanasında və ayrı-ayrı şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır.

Nəticədə rəssamın çoxşaxəli yaradıcılığı yekunlaşdırılır və tədqiqatın əsas nəticələri göstərilir:

- Tağı Tağıyevin zəngin yaradıcılığında rəngkarlığımızın bütün sahələri öz əksini tapmışdır.
- Tağı Tağıyevin yaratdığı portret əsərləri öz fəlsəfi keyfiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Portreti yaradılan şəxsiyyətin real və yaxud tarixin səhifələrində yaşayan olmasına baxmayaraq, Tağı Tağıyev obrazın portret oxşarlığına, inandırıcı olmasına diqqətlə yanaşmış və odur ki, o, son nəticədə portretin bədii təqdimində dəqiq psixoloji müəyyənliyə və obrazın dərin və duyğulandırıcı səciyyəviliyinə müvəffəq olmuşdur.
- Rəssamın mənzərə işlərində milli köklərdən dəyərincən istifadə edilmişdir.
- Tağı Tağıyevin yaratdığı ilk tematik səpkili əsərləri sovet ideologiyasını özündə əks etdirsə də öz sənətkarlıq əhəmiyyətini heç zaman itirməyəcəkdir.
- Tağı Tağıyevin yaradıcılığı realistik üslubda inkişaf etmişdir.
- Tağı Tağıyev parlaq şəkildə Afrika silsilə əsərlərində özünəməxsus yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə digər rəssamlardan fərqlənir;
- Tağı Tağıyevin yaradıcılığında natürmort janrı Azərbaycan təbiətinin gözəllik və zənginliyini ifadə edən çiçəklərin təsvirində, rəssam formanın aydınlığına və canlılığına müvəffəq olur.
- Tağı Tağıyev yarım əsirdən çox bir dövr ərzində Azərbaycan rəngkarlığında çox dəyərli nümunələr bəxş etmiş rəssamlardan biridir.
- Tağı Tağıyevin yaradıcılıq üslubunda əsasən gərgin emosional xüsusiyyətlər, daxili psixoloji və fəlsəfi keyfiyyətlərin üstünlüyü diqqət mərkəzindədir.

Mövzu ilə bağlı müəllif tərəfindən aşağıdakı məqalələr dərc edilib:

1. “Tağı Tağıyevin yaradıcılığında rəssam obrazları” // Mədəniyyət dünyası XXVII buraxılış, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin toplusu – Bakı, 2014, s.133-137.
2. “Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin yaradıcılığında mənzərə janrının əksi” // Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Xalça Muzeyi, Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət məsələləri. Bakı, 2014. №2 (14). s.11-15.
3. “Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin yaratdığı bəstəkar Qara Qarayevin portreti” // Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Müasir mədəniyyətşünaslıq elmi, metodiki, publisistik jurnalı. Bakı, 2014. №1(15), s.27-30.
4. “Xalq rəssamı Tağı Tağıyevin İkinci Dünya Müharibəsi dövründə yaradıcılığı.” //Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Xalça Muzeyi, Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət məsələləri. Bakı, 2014. №1(13). s.23-29.
5. “Rəssam Tağı Tağıyevin yaradıcılığında əməkçi insanların obrazları” // Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Xalça Muzeyi, Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət məsələləri. Bakı, 2014. №3-4(15). s.14-18.
6. “Творчество Народного художника Азербайджана Таги Тагиева”// ФГБОУ ВПО “Пятигорский Государственный Лингвистический Университет”, Северокавказский научно-исследовательский Институт Филологии (ПГЛУ), Центр северокавказских языков и культур (ПГЛУ), Научные Исследования в сфере гуманитарных наук: Открытия XXI века, г.Пятигорск, 24-25 октября 2014 год, с.168-173.
7. “Африканские мотивы в творчестве Таги Тагиева”// ПОИСК, Научный журнал-приложение Международного научно-педагогического журнала “Высшая школа Казахстана”, г. Алматы, 2015, №4, с. 105-109.
8. “Tağı Tağıyevin yaradıcılığında tematik əsərlər” //Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Mədəniyyət.az // Bakı, 2015. № 10(296), s.74-76.

ТВОРЧЕСТВО ТАГИ ТАГИЕВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЖИВОПИСИ XX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена всестороннему исследованию творчества Народного художника Азербайджана, которое рассматривается в контексте развития азербайджанской живописи XX века.

Диссертация состоит из введения, двух глав, пяти подглав, заключения и библиографического аппарата. Во введении обосновывается актуальность темы, определяются степень исследованности проблемы, цель и задачи, излагается научная новизна, характеризуются основные источники, хронологические рамки и практическая значимость работы.

I глава – «Тенденции развития творчества Таги Тагиева» прослеживает жизнь и первые этапы творчества Таги Тагиева, где рассматриваются и анализируются тематические, пейзажные и портретные работы художника раннего периода. В главе отдельной подглавой выделены портретные работы мастера, отличающиеся философской наполненностью образов.

II глава – «Поиски художественной выразительности в творчестве Таги Тагиева» анализирует зрелое творчество Таги Тагиева. Анализу подвергаются африканские мотивы и пейзажные произведения, базирующиеся на национальные корни и ценности. Здесь же рассматривается творчество художника в жанре натюрморта, где при отражении красоты и богатства азербайджанской природы, мастер стремился к ясности формы и живости предметов. В данной главе рассматриваются также тематические картины художника, ранние из которых хоть и отражали советскую идеологию, с точки зрения мастерства и поныне остаются актуальными.

В Заключении обобщаются основные выводы исследования.

**The creativity of Tagi Tagiyev in the context of the development
of XX Azerbaijani painting**

SUMMARY

In dissertation on a comprehensive investigation of Azerbaijani People's Artist's creativity analysis the development of XX Azerbaijani painting.

Dissertation is consisted of introduction, two headlines, five branches, result (review, summary) and bibliographic apparatus. There are given actual issues, problems, result and tasks are defined, scientific innovation is analysis, the main point of the work is mentioned with chronological stick.

In the first headline – the early periods of the development of the life and creativity of Tagi Tagiyev, the painter's thematic, landscape and portrait works are investigated. One of the branch of the headline is differed by portrait works to rich physiological images.

In the second headline – mature creativity of Tagi Tagiyev analysis, nature works to devote African motifs basis national origin and values. There the creativity of the painter analysis in the still life, and painter eagers to reflect the beauty and richness of Azerbaijani nature on clear and vivid form. One of the main issues Soviet ideology keeps its actuality nowadays.

In the review (Result) the result of the research are generalized.

На правах рукописи

Гюнай Рауф гызы Гумбатова

**ТВОРЧЕСТВО ТАГИ ТАГИЕВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЖИВОПИСИ XX ВЕКА**

Специальность: 6215.01 – изобразительное искусство

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени доктора философии
в области искусствоведения**

БАКУ-2016